

Theo Hetteema

Godentwist

Het is verbazingwekkend hoezeer mensen geneigd kunnen zijn het verband tussen religie en geweld simpelweg te negeren of te ontkennen. Op dat punt ligt het gelijk van het boek van Cliteur, die er op hamert dat er wel degelijk een verband bestaat, en dan met name tussen monotheïsme en terroristisch geweld. Cliteur constateert dat bepaalde terroristische acties religieus gemotiveerd worden door de daders zelf, religieus gerechtvaardigd worden en gericht zijn op de bescherming van religie (103). Cliteur gaat nog een stap verder door te beweren dat religieus terrorisme voorkomt uit een bepaalde logica die in het monotheïsme ligt en die terroristen voor een monotheïstisch dilemma plaatst: moet je gehoorzamen aan de wetten van een staat of die van een religieuze gemeenschap (17)? Dat dilemma is de bron van het religieuze terrorisme, dat Cliteur vervolgens, met als centraal voorbeeld de bedreigingen na het verschijnen van de cartoons van Kurt Westergaard, ontvouwt.

Die ontvouwing heeft een hoog Elseviergehalte: het heeft het niveau van een weekblad, waar de dingen met voorbeelden helder aangestipt worden maar net niet voldoende beredeneerd gebracht worden. Dat gaat gaandeweg het boek irriteren, bijvoorbeeld wanneer Cliteur uit het feit dat moslima's in de krant aangeven wat geloven voor hen betekent, boudweg concludeert: 'Godsdienst is onbekommerd projecteren tegenwoordig' (162). Meer stoort me nog dat Cliteurs these geen verklarende kracht heeft: niet voor alle gevallen van niet-monotheïstisch terrorisme en niet voor alle gevallen van monotheïstische geweldloosheid. De belofte van de ondertitel van het boek, een beschrijving van de theologie van het terrorisme, wordt al helemaal niet waargemaakt. Op het fundamentele vlak zit er een discrepantie in de tegenstelling tussen monotheïsme en polytheïsme. De eerste is een feitelijke beleving van gelovigen, de tweede wordt een symboolterm voor relativisme, die voortkomt uit pluraliteit. Maar de meeste niet-monotheïsten in Nederland zullen hun levensbeschouwing niet als polytheïstisch benoemen, eerder als ietsistisch, agnostisch of atheïstisch. Cliteur had eens te rade moeten gaan bij de klassieker van Odo Marquardt, 'Lob des Polytheismus' (1979), met zijn verhelderende noties van monomythie en polymythie, bij Cornelis Verhoeven of bij iemand als Willam Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence* (2009), die nu wel in een voetnoot voorkomt, maar volgens mij ongelezen is gebleven.

Het klassieke essay van Odo Marquardt komt bij De Kesel ook niet voor, maar dat gemis wordt daar ingeruild voor een filosofisch fundament met postmoderne coryfeeën als Derrida en Lacan. Vanuit hun denken poneert De Kesel dat het monotheïsme bij uitstek een religieuze vorm is die religie niet ziet als een 'machine om goden te maken' (H. Bergson), maar juist een godenbrekende, kritische kracht heeft. 'Goden zijn fantasma's, verzinsels die van elke grond zijn verstoken en daarom om ontmaskering vragen' (10), is de stelling die als een rode draad door de verzamelde essays van deze bundel loopt. De Kesels analyse van religieus fundamentalisme als een typisch modern verschijnsel verheldert voor mij meer dan Cliteurs grove schets van het monotheïsme. De Kesel schetst met denkers als Kierkegaard en Derrida de spirituele uitdaging van een levenshouding waarin de mens zich niet tot meester van de waarheid maakt maar werkelijk subject is, onderworpen aan iets wat groter is dan hij/zij zelf. Dat is de enige houding om instrumentalisering en een voortgaande technologie van geweld te weerspreken. Dat het monotheïsme aan die spirituele houding een kritische kracht heeft gegeven, lijkt me, gegeven de prachtige ontvouwingen van dit boek, buiten kijf. Dat vanuit die optiek zowel iets zinnigs gezegd kan worden over de brief die Mohammed B. achterliet op het lijk van Theo van Gogh als over de Regensburger rede van paus Benedictus XVI is een verdienste van de auteur die de lezer zeker zelf gewaar moet worden.

Paul Cliteur, *Het monotheïstisch dilemma of De Theologie van het terrorisme*, Arbeiderspers, Amsterdam 2010, ISBN 978 90 295 7354 2, 410 pp., € 21,95.

Marc de Kesel, *Goden breken. Essays over monotheïsme*, Boom, Amsterdam 2010, ISBN 978 94 6105 090 8, 235 pp., € 21,50.